

Klart språk i Norden

Titel: Offentlig klarspråk – hvorfor og hvordan?

Forfatter: Yngve Sletthom, statssekretær i Kyrkje- og kulturdepartementet, Noreg

Kilde: Klart språk i Norden, 2005, s. 4-10

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/issue/archive>

© Netværket for sprognavnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Offentlig klarspråk – hvorfor og hvordan?

Yngve Sletthom, statssekretær i Kyrkje- og kulturdepartementet, Noreg

Kjære konferansedeltakere!

Nordiske venner!

La meg først få takke for invitasjonen til å åpne denne tredje nordiske konferansen om klarspråk. Jeg vil også rette en særlig takk og honnør til arrangøren, Norsk språkråd, for det arbeidet som er nedlagt gjennom mange år for å fremme et klart og forståelig språk. Dette gjelder ikke minst innenfor offentlig forvaltning.

Som politiker fra de departementale irrganger skal jeg naturligvis være forsiktig med å opptre som læremester i emnet klart og forståelig språk. Det er bare å innrømme at de språklige balansekunster som vi ofte bedriver i politiske dokumenter, ikke alltid er i samsvar med et slikt ideal.

Men så er det da heller ikke så lett å uttrykke seg i klartekst når man av og til må lete seg fram på ”den gylne middelvei mellom nesten noe og absolutt ingenting”. Slik lyder nemlig en lite vennligsinnet karakteristikk av den politiske prosess, hentet fra et kjent verk i norsk litteratur.

For 20–30 år siden ble det hevdet at norske politikere snakket som en stortingsproposisjon. Det var slett ikke ment som noen kompliment. Mye har endret seg siden da, ikke minst medienes rolle. For en politiker som i dag vil høres gjennom etermedienes støysendere kan det være fristende å gå til den motsatte ytterlighet, nemlig å gripe til de altfor enkle slagord. Dermed er det også en fare for at det språklige uttrykket kan bli så forenklet at det slett ikke bidrar til noen klar forståelse av en sammensatt virkelighet. Dette hører også med i bildet når det offentlige språket skal legges under lupen. Forenklinger er sunt, men overforenklinger kan være farlig.

Men fortsatt er det selvfølgelig proposisjonsspråket, utredningsspråket, lovspråket og all slags innforstått fagspråk og akademisk ekspertspråk vi sliter mest med. Dette setter også sitt preg på forvaltningsspråket og dermed på den skriftlige kontakt mellom det offentlige og allmennheten.

Det hevdes at trolig en femtedel – om lag en million mennesker i Norge – har problemer med å tilegne seg innholdet i kurante offentlige tekster. Det er klart at dette ikke bare representerer et betydelig velferdsproblem, men også et demokratisk problem. I tillegg er tungt og uklart språk også urasjonelt og lite effektivt. Det krever mer strev og dermed mer tid for alle som skal sette seg inn et stoff. Dermed påføres også det offentlige selv unødige kostnader. Alt tyder derfor på at det er samfunnsøkonomisk lønnsomt å investere i et bedre offentlig språk.

Men dette har også en viktig språkpolitisk og kulturpolitisk side. I et moderne samfunn utgjør det offentlige språket en så stor del av den samlede språkbruk at det har vesentlig betydning for den alminnelige språkutviklingen. Derfor er det også naturlig at vi setter arbeidet for et bedre offentlig språk høyt opp på vår kulturpolitiske dagsorden.

Jeg har notert meg at det danske Kulturministeriet i sin språkpolitiske redegjørelse for 2004 har anbefalt myndigheter og institusjoner å intensivere sin språklige innsats. Målet er formulert slik: ”Sproget i den offentlige sektor skal være klart, forståeligt og korrekt – hva enten det er et brev fra kommunen, en pjece fra lægen eller en politisk vedtagelse i Folketinget.”

Også i den store svenske språkutredningen fra 2002 – Mål i mun – er ”et korrekt og velfungerande offentlig språk” satt opp som ett av de tre overordnede mål. Her vises til ”nya utmaningar som har uppstått”, og ”nya åtgärder som måste vidtas”, og i tillegg til den offentlige administrasjon nevnes språket i massemediene og innenfor IT-området.

Her i Norge la nylig fiskeriministeren fram en tiltakspakke for en mer sørvisorientert og brukervennlig fiskeri- og kystforvaltning. Han var da så dristig at han oppfordret alle mottakere av uforståelige svar fra forvaltningen om å sende brevet i retur og be om et tydeligere språk. På den måten blir vi tvunget til å formulere oss enklere, uttalte han.

Behovet for – som det het – ”å gjøre noe med språket i det offentlige” var også et av tiltakene som ble nevnt under en omfattende høring regjeringen gjennomførte i 2003 for å forberede en mer målrettet fattigdomspolitik. Bl.a. ble det understreket at man må unngå en språkbruk som virker sosialt stigmatiserende. Et annet råd var: Ikke gjengi originale lovtekster i offentlige skriv – forklar innholdet i stedet.

Fra 1. oktober fikk Norge et eget Moderniseringsdepartement. Ved flere anledninger allerede har moderniseringsministeren gitt uttrykk for at vi må få et enklere språk i offentlig forvaltning. Han nevner dette i samme åndedrag som helelektroniske offentlige tjenester, mindre byråkrati og kortere saksbehandlingsfrister.

Disse nokså ferske eksemplene kan tyde på at spørsmålet om et enklere offentlig språk igjen er kommet på dagsorden i Norge. Men temaet er slett ikke nytt. En foregangsmann i Norge var juristen Nikolai Gjelsvik, som allerede i mellomkrigstiden oversatte lover til nynorsk og skapte et nytt mønster for lovspråket. I dag er Justisdepartementets lovavdeling i høy grad opptatt både av lovspråket som sådant og behovet for forenkling og bedre sammenheng i regelverket.

Lovens lange arm behøver ikke nødvendigvis å skjule seg bak lovens tunge norm!

Under den forrige Bondevik-regjeringen – på slutten av 1990-tallet – ble det satt i gang et arbeid for å forenkle forskriftene og alt det utfyllende regelverk som vedtas i forvaltningen. Dette er som regel dårligere gjennomarbeidet enn lovene. Samtidig har det et mye større omfang og også større praktisk betydning. Den nåværende regjering har nettopp bestemt at det skal opprettes en egen forskriftsenhet i Lovavdelingen. Det uttalte mål er å sikre et oppdatert og lett tilgjengelig forskriftsverk av høy kvalitet. Her må også språklig kvalitet ofres nødvendig oppmerksomhet. Det arbeidet som ble påbegynt under den forrige Bondevik-regjeringen, hadde imidlertid et mye videre sikte enn lover og regler. Som ledd i et større program for forenkling av offentlig sektor var det regjeringens ambisjon å forbedre språket i alle slags offentlige dokumenter. Overskriften var – ganske enkelt (!) ”et enklere språk i et enklere Norge”.

Allerede på 1950-tallet ser det ut til at det offentlige språket i Norge ble betraktet som et effektivitetsproblem. Det var nemlig det statlige Rasjonaliseringsdirektoratet som grep fatt i saken. På 1960-tallet begynte man å interessere seg mer systematisk for offentlig informasjonspolitikk. Godt språk var nevnt blant flere av de grunnleggende krav som må stilles til informasjonen fra offentlige myndigheter.

Det var også på 1960-tallet at Rikstrykdeverket engasjerte professor Finn-Erik Vinje for å lære nyansatte saksbehandlere å skrive godt og forståelig norsk. Han har senere gjort en stor

pedagogisk innsats på flere frontavsnitt i kampen for et bedre og mer forståelig språk, både i det offentlige og i samfunnet ellers.

Mange av sine gode råd for et bedre forvaltningsspråk samlet han på 1970-tallet i en egen håndbok med den talende tittelen ”Norsk i embets medfør”. Flere av kapitteloverskriftene gir en god pekepinn om hva praktisk språkrøkt i forvaltningen kan dreie seg om, f.eks.

- å skrive er en måte å tenke på
- å si en ting om gangen
- om å tynne ut språket
- substantivsjuke
- aktiv og passiv
- gammeldagse ord og vendinger

Det ble også utgitt en tilsvarende håndbok i nynorsk målbruk – med tittelen ”På godt norsk”.

Disse håndbøkene var et resultat av en våknende politisk interesse for forvaltningsspråket på 1970-tallet. Forbruker- og administrasjonsdepartementet stilte seg i spissen for en rekke tiltak i statlig regi. Kurs- og opplæringsvirksomheten ble intensivert. Målet ble formulert slik:

”Skal vi forstå hverandre, må vi snakke samme språk. Vi må legge vekt på å uttrykke oss klart og lettfattelig, uten ord og vendinger som er ukjente for de fleste. Dessuten må vi forsøke å få en mer personlig tone i våre brev og meldinger, slik at publikum kan føle at det står mennesker bak ordene.”

”Språket er det viktigste kommunikasjonsmiddel,” sa statsminister Trygve Bratteli i 1974. Han forlangte også at de såkalte regjeringsnotater skulle være på maksimum to sider, og at de til og med skulle inneholde en klar konklusjon! Dette kravet gjelder fortsatt, men etterleves nok ikke 100 %.

Et bedre og enklere forvaltningsspråk er ellers annonsert i flere langtidsprogrammer fra ulike regjeringer. På 1980-tallet satte den borgelige regjeringen i gang Aksjon Publikum – en storstilt kampanje for å bedre forvaltningens forhold til publikum. Også her var arbeidet for bedre språkbruk et viktig element.

Men hva er det så blitt til?

Svaret er at et mer forståelig språk i offentlige dokumenter alltid vil være et sisyfosarbeid. Det ble erkjent allerede ved innledningen til en egen debatt om dette temaet i Stortinget i 1975.

Mye har skjedd, og mye har blitt bedre. Den gamle kansellistilen ser vi nok mindre av i dag enn i tidligere tider. Men det er liten tvil om at det fortsatt fins rikelig med språklig ukrutt å luke vekk. Og tilførselen utenfra av ulike former for språklig abrakadabra er minst like rikelig som før.

Det er etter hvert blitt et velkjent munnhell at det uklart sagte, er det uklart tenkte.

Men forholdet mellom tanke og språk, budskap og medium, er mer sammensatt enn som så. Språket er ikke uten videre en avspeiling av tanken. Og det er ihvertfall ikke sant at klart sagt nødvendigvis er klart tenkt.

Den som har ordet i sin makt, kan bruke det til å manipulere et budskap og til å herske over andre. Men også språklig avmakt hos den som formidler budskapet, kan skape avstand til mottakerne.

Språket har uansett den egenskap at det både kan brukes til å bygge barrierer og til å bygge bro.

Noen har en egen evne til å uttrykke seg så klart og konsist, ofte også så slående og kunstferdig, at et velkjent budskap kan framstå i et nytt lys. Vi kan få en aha-opplevelse; noe vi visste fra før, kan bli forstått på en ny måte.

Slik språkbeherskelse er en kunst, en evne som bare et fåtall behersker.

For det store flertall er nok utgangspunktet et annet. Under stortingsdebatten i 1975 beskrev den ansvarlige statsråd utfordringen på følgende måte:

”En vesentlig forutsetning for framskritt er at alle erkjenner at det for de fleste av oss er anstrengende og tidkrevende å skrive klart, kort og forståelig også om man er spesialist på det stoff som skal framstilles. Det krever vilje, konsentrasjon og utholdenhet.”

En annen erkjennelse hentet fra den samme debatten var: På dette område er vi alle syndere!

I Norge begynte vi altså tidlig å arbeide for et mer forståelig forvaltningsspråk. Men det kan nok sies å ha foregått litt for mye i rykk og napp. Mange skippertak har vært tatt, men et mer planfast arbeid er aldri kommet i gang.

Her er det kanskje Sverige vi har mest å lære av. Jeg kan nevne at mitt departement i en stortingsmelding om målbruk i offentlig tjeneste i 2001 refererte til de svenske erfaringene. Vi viste til at man i det svenske regjeringsapparatet i lang tid har hatt fast ansatte språkeksperter, og at regjeringen har nedsatt den såkalte ”klarspråksgruppen”, med et særlig ansvar for å fremme arbeidet for et klart og enkelt myndighetsspråk.

I vårt land har det vært en viss skepsis mot egne språkkonsulenter i sentraladministrasjonen. Man har bl.a. vært redd for at de ville bli misjonærer for et bestemt språkpolitisk syn. I den nevnte stortingsdebatten i 1975 uttrykte en representant sin skepsis til dette slik: ”Det er tydelig at departementene greier å skrive dårlig norsk på egen hånd, uten den slags sakkyndig assistanse.”

I dag er situasjonen annerledes. I den stortingsmeldingen jeg nettopp nevnte, har departementet varslet at vi vil etablere en konsulenttjeneste som skal bistå departementer og direktorater både med språkopplæring og språklig tekstbearbeidelse.

Dette er foreløpig ikke blitt gjennomført, bl.a. fordi vi kort tid etter satte i gang en prosess med omdanning av Norsk språkråd. Dermed har både departementet og Språkrådet hatt andre ting å konsentrere oppmerksomheten om. Følgelig har vi ikke fått nærmere utredet hvordan språkkonsulenttjenesten skal innrettes og organiseres.

Som et ledd i arbeidet med å omdanne Norsk språkråd er det nylig nedsatt en arbeidsgruppe som skal utarbeide et strategidokument for den nye institusjonen som avløser Norsk språkråd.

Departementet har i brev til Norsk språkråd 11. februar i år uttrykkelig bedt om at ”behovet for en fornyet innsats for et velfungerende og brukerrettet offentlig språk” blir tatt med som et viktig tema i arbeidet med strategiplanen.

Jeg vil her og nå forsikre om at departementet står fast ved forslaget om å etablere en konsulenttjeneste for offentlig språk, men vi avventer en mer konkret skisse som viser hvordan dette mest hensiktsmessig kan gjøres.

Vi kan i Norge så absolutt trenge å trekke veksler på våre nordiske naboers erfaringer i arbeidet for et bedre offentlig språk. Forhåpentlig har vi selv også noe å bidra med.

Man sliter med de samme problemer også utenfor Nordens grenser. I Storbritannia har man sin Plain Language Commission. Uttrykket "clear the fog" sier noe om hva saken gjelder.

Kanskje kan denne konferansen bidra til å få tåken til å lette slik at vi alle får et klarere bilde av landskapet.

La oss komme i gang, jo før jo heller!

For – som det heter på moderne politikernorsk:

”Det er viktig å rette fokus på å ligge i forkant i forhold til den pågående utviklingen!”